

ÜRETİM ALANLARINI TARİH İÇERİSİNDE DEĞERLENDİRMEK: GALATA VE TARİHİ YARIMADA'NIN TİCARİ FAALİYETLERİ

EVALUATION OF PRODUCTION AREAS IN HISTORY: COMMERCIAL ACTIVITIES OF GALATA AND THE HISTORIC PENINSULA

Zeynep FIRAT EZENCİ¹- ORCID ID 0000-0002-8322-1495

ÖZET

Üretim mekanları küçük üreticilerin bir araya gelerek oluşturdukları alanlar olarak adlandırılmaktadır. Bu mekanlar tarih boyunca, ulaşımın kolaylığı ve merkezi olması ile bölge ve yerel halka kar sağlayacağı oranda değerlendirilerek oluşturulmuşlardır. Zaman içerisinde oluşturulan bu mekanlar şehrin belleğinde önemli anlar yaratmışlardır. Güvenilirlik esasına dayalı olarak kurulan bu mekanlar şehrin merkezinde yer alarak önemli geçiş ve gezi rotalarını oluşturmuşlardır. İstanbul için bahsi geçen bu alanlar, Tarihi Yarımada ile karşısında yer alan Galata'dır. Makalenin amacı, Galata ve Tarihi Yarımada'nın bir üretim mekanı olarak geçirdiği değişimin değerlendirmesini yapmaktır. Ayrıca İstanbul'da karşılıklı olarak yer alan bu iki tarihi bölgenin üretim sistemlerindeki farklılıklarını ele alarak açıklamak ve mekânsal olarak tarihi hafızaya hizmetini ortaya koymak çalışmanın önemini oluşturmaktadır. Çalışmanın hipotezi; "karşılıklı iki bölgenin üretim merkezi olarak değişimlerini açıklamak için, ticari ve üretim sistemlerindeki farklılıklarının tarihsel olarak açıklanmasına ihtiyaç vardır" olarak belirlenmiştir. Belirlenen hipotezle, iki bölge tarihsel olarak geleneksel ve modern üretim faaliyetleri yönünden incelenmiş ve farklılıkların iki bölgenin çevresini etkilediği tespit edilmiştir. Bu çalışmada konu ile ilgili belgeler taranmış, tarih irdelenmiş ve ön bir değerlendirme yapılmıştır. Sonuç kısmında, incelenen bölgelerin üretim mekanı olarak anılabilmeleri için geçmiş dönemlerde farklı üretim faaliyetlerine devam etmiş olduklarının

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Haliç Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Bölümü, zeynepfirat@halic.edu.tr

tespit edilmesi gereklidir. Bu çalışmada temel aşamada bir tespit yapılmıştır. Çalışmanın ilk üretim tabanlı ticari yerleşim merkezinin Tarihi Yarımada üzerinden tespiti ve Tarihi Yarımada'nın karşı kıyısında yer alan Galata'nın ticari ve yaşam bölgelerinin değişimi ile bölgenin tanımının değişmesine değinilmiştir. Çalışmada zaman, 18. Ve 19. Yüzyıl tarihi verilerini kullanarak sınırlandırılmıştır. Çalışmada Galata ve Tarihi Yarımada'nın 18. Ve 19. Yüzyıl ticari faaliyetleri araştırılarak bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara ve çalışmalara bir girizgah ve ön çalışma oluşturması amaçlanmıştır.

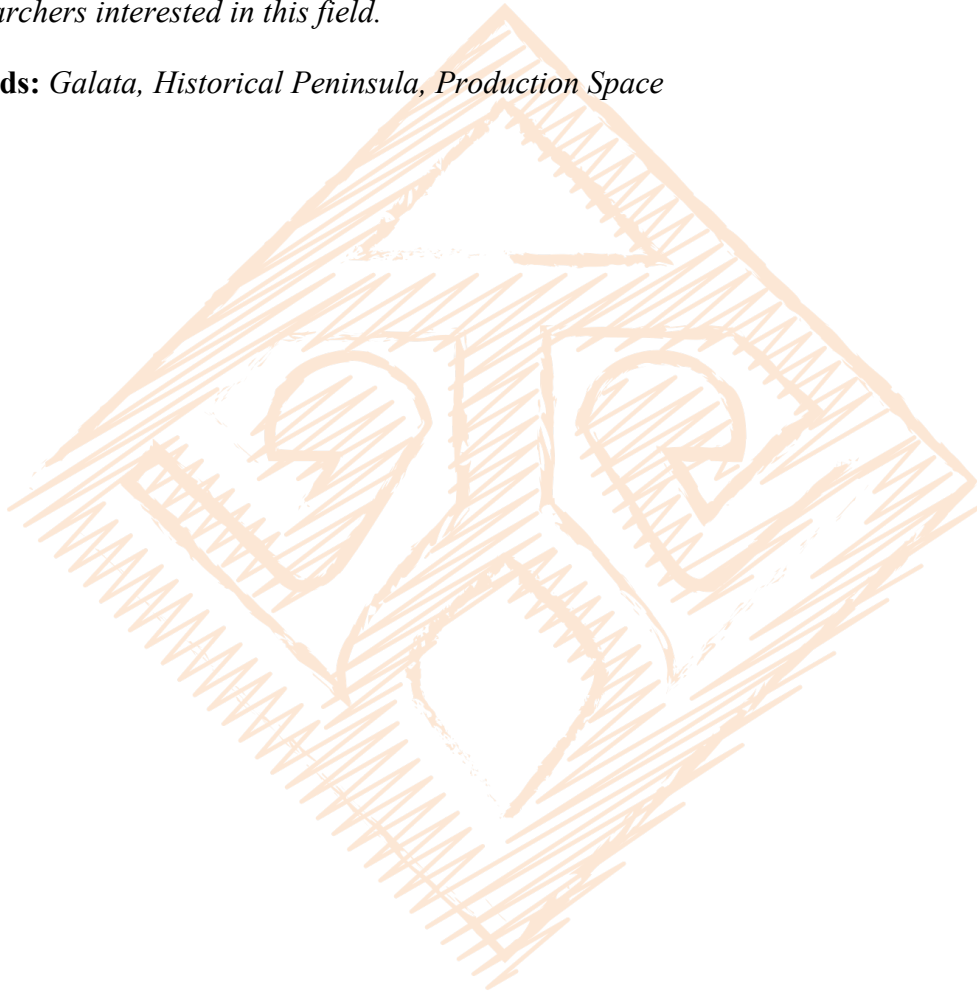
Anahtar Kelimeler: Galata, Tarihi Yarımada, Üretim Merkezi

ABSTRACT

Production spaces are defined as areas created by the collaboration of small-scale producers. Throughout history, these spaces have been established in ways that ensure ease of transportation and centrality, thus benefiting both the region and the local population. Over time, these spaces have created significant moments in the collective memory of the city. Founded on the principle of trust, these spaces are often located in city centers, forming important transit and sightseeing routes. For Istanbul, the areas in question are the Historical Peninsula and its opposite located in, Galata. The aim of this study is to evaluate the transformation of Galata and the Historical Peninsula as production spaces. Additionally, the study seeks to explain the differences in production systems between these two historic areas and to highlight their contribution to the city's historical memory in spatial terms. The hypothesis of the study is as follows: "To explain the transformations of these two areas as production centers, it is necessary to historically analyze the differences in their commercial and production systems." Based on this hypothesis, the two areas have been examined in terms of traditional and modern production activities, and it has been determined that the differences in their production systems have influenced the surrounding environment of each region. In this study, relevant documents were reviewed, historical aspects were analyzed, and a preliminary evaluation was conducted. The conclusion highlights that in order for these regions to be considered production spaces, it is essential to identify the historical production activities

carried out there. The study provides an initial analysis, identifying the Historical Peninsula as the first production-based commercial settlement and addressing how Galata, located across from the Historical Peninsula, experienced changes in its commercial and residential functions, leading to a shift in its identity. The scope of the study is limited to the historical data of the 18th and 19th centuries. By examining the commercial activities of Galata and the Historical Peninsula during this period, the study aims to offer an introduction and a preliminary analysis for researchers interested in this field.

Keywords: *Galata, Historical Peninsula, Production Space*

1. GİRİŞ

Şehir hayatına uyum sağlayan bireylerin kendilerine kentsel ihtiyaçlarına karşılık verebilmesi için bulunduğu mekanları algılayabilir ve ölçebilir olması gerekmektedir. Bir kent, içinde yaşayan bireylere sosyal, fiziksel, kültürel ve ekonomik olarak karşılık sağlamalıdır. Bu karşılığı sağlayacak olan alanlar ise konut, sanayi, kültürel mekanlar olarak ihtiyaca yönelik alanlarda değişiklik göstermektedir. Bu tanımlı alanlar kentsel mekanların sınırlarını oluşturarak kullanıcı için temel alanlar sağlar (Giritlioğlu, 1991).

Kentsel mekanlarda üretim faaliyetlerinin devam edebilmesi için işlevlerinin belirlenerek kurgulanması uygun olacaktır. Bu sebeple kentsel alanlar; konut, sanayi ve kültürel anlamda birleşerek sınırlı bir alan bütünlüğünü bizlere sunmaktadır. Bazı sanayi ve üretim alanları 21. Yüzyılda şehirlerin merkezlerinde kalarak yaşamlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar.

Kentsel mekanlardaki üretim yapılan merkezlerin, zanaat ve el sanatlarının varlığı ile şekillendiği söylenebilmektedir. Ayrıca üretim alanlarındaki belirli kollardaki ustalıklar merkezlerin devamlılığını sağlayan unsurlardır (Ökten & Evren, 2013).

Çalışma içerisinde İstanbul'un merkezinde bulunan; belirli alanlarda üretim ve satış yapmaya devam eden Galata ve Tarihi Yarımada içerisinde yer alan Eminönü ve çevresinin üretim faaliyetlerinin kentsel mekanlar içerisindeki yerine değinilmiştir. Bu sebeple çalışmanın hipotezi; "karşılıklı iki bölgenin üretim merkezi olarak değişimlerini açıklamak için, ticari ve üretim sistemlerindeki farklılıklarının tarihsel olarak açıklanmasına ihtiyaç vardır" olarak belirlenmiştir. Bu hipotez doğrultusunda oluşturulan araştırma soruları şunlardır;

- Üretim odaklı bölgelerde geleneksel ve modern ticaret yapan mekanlar nasıl bir üretim mekanı faaliyeti sunmaktadır?
- Üretim odaklı bölgelerin mekânsal olarak yakınlıkları veya uzaklıkları üretim faaliyetlerini etkiler mi?
- Geleneksel ve modern üretim faaliyetinde bulunan bölgelerde üretim örgütlenmesinin durumu nedir ve nasıl bir etki göstermiştir?

Çalışma, Lefebvre'nin (Lefebvre, 2015) mekanı bir ürün olarak nitelemesi üzerine kurgulanmıştır. Lefebvre, mekanın üretim sürecinin oluşmasını tarihle birlikte ele alınması

gerektiğini vurgular. Üretim ilişkisini; örgütlenmiş çalışma gruplarının, teknik ve toplumsal ilişkilerin bir arada etki yaratarak mekanın değişmesine ve yeni mekanlar üretilmesinin ön ayak olunmasına sebebiyet verdiğini belirtir. Topluluk içerisindeki küçük üreticiler bir araya gelerek kolektif bir örgütlenme yaratırlar. Bu örgütler bir araya gelerek kendi içlerinde kompakt üretim mekanları oluşturmaya başlarlar.

Harvey'e göre (Harvey, 2013), üretim mekanlarının oluşup gelişebilmesi için kapitalizm ile bir birlikte anılması gerektiğini vurgular. Sermayenin gelişmesi ile üretim mekanları teşvik edilerek şehrin yeni cazibe merkezlerinin oluşmasına öncülük eder. Ergüder (Ergüder, 2011), mekanları oluşturanların üretim tabanlı aktörler olduğunu savunur.

Kıyak İngin (İngin, 2014), Kapalıçarşı ve Şişhane gibi küçük üretim bölgesi olan yerleri, birçok atölye ve üretim alanına uğrayan ve sonuç ürüne ulaşmayı hedefleyen alanlar olarak tanımlamıştır. Bu alanlarda yapılan üretimler seri üretim ile değil belli bir birikim doğrultusunda oluşturulmuş ürünlerdir. Ayrıca üretimi oluşturan aktörlerin kümelenme tipli ağ yapısı sebebi ile kültürel, sosyal ve ekonomik ilişkiler gelişmektedir.

Çalışma, üretim tabanlı aktörlerin üretim merkezleri oluşturmasını açıklamayı hedeflerken; bu durumu yeni ve eski üretim merkezlerinin karşılıklı bölgelerde yer almasının çeşitli faaliyetler üzerinden ele alınmasını kapsamaktadır. Çalışmanın üretim tabanlı merkezleri inceleyecek araştırmacılara yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Literatürde benzer çalışmalar daha çok sermaye, mekan organizasyonu ve mimari alt yapıların geliştirilmesi üzerinden ele alınmıştır. Bu çalışma, üretim merkezi kavramını karşılıklı iki yaka üzerinden bağlayan tarihsel bir çalışmadır. İki yakanın geleneksel ve modern anlayışla üretim yapıp, bu bölgelerin üretim merkezi olduğunu savunan yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma bu açığı kapatmak için ilk adım olacaktır.

2. YÖNTEM

Çalışmanın yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden belgesel tarama yöntemi ile verilerin toplanması üzerinden kurgulanmıştır. Belgesel tarama ile çeşitli resmi ve özel yazılar, yazılı kaynaklar ve kayıtlar üzerinden çalışma değerlendirilmiştir (Karasar, 2017). Çalışmada ele alınan bölgelerin detaylıca incelenebilmesi için üretim yapan yerler arasındaki mekan ve olay bağının ulaşılabilir olması gerekmektedir. Ayrıca ele alınan tarihi bölgelerin üretim

faaliyetlerini anlayabilmek açısından; iki bölgenin karşılaştırmasının tarihi belgeler üzerinden araştırılarak yapılmasının fayda sağlayacağı öngörülmüştür. Çalışma yalnızca tarihi kaynaklar kullanılarak oluşturulmuş olup, benzer çalışma yapacak araştırmacıların tarih bölümlerine bir ön kaynak sağlayacağı düşünülmüştür. Bu çalışma, tarihi iki bölge araştırması yapan araştırmacılara bir kaynak sağlaması açısından ön bir çalışma olarak hazırlanmıştır. Çalışmada değinilen kronolojik yaklaşımda 18. Ve 19. Yüzyıllar ele alındığı için saha çalışması veya mekan analizi yöntemleri kapsam dışında bırakılmıştır.

3. ÜRETİM MEKANI İÇERİSİNDE GALATA BÖLGESİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Galata Bölgesi, Batı'nın İstanbul ile kurduğu önemli bir ticaret odaklı liman bölgesidir. Batı ile ticari bağlantıyı kuran Galata bölgesine 15. Yüzyıl itibarı ile yabancı tüccarlar iş yapmak için yerleşmişlerdir. 15. Yüzyılın sonlarında ise Galata bölgesi ticari açıdan zengin ve tercih edilen bir bölge olmuştur (Erdoğan, Şenyurt, & Dökmeci , 2016). 1537 yılında Matrakçı Nasuh'un minyatürlerinden olan İstanbul'daki Galata ve Tarihi Yarımada'nın karşılıklı görseli Şekil 1'de görülebilmektedir. Bu minyatürde ticari gemiler ve yerleşim durumu okunabilmektedir.

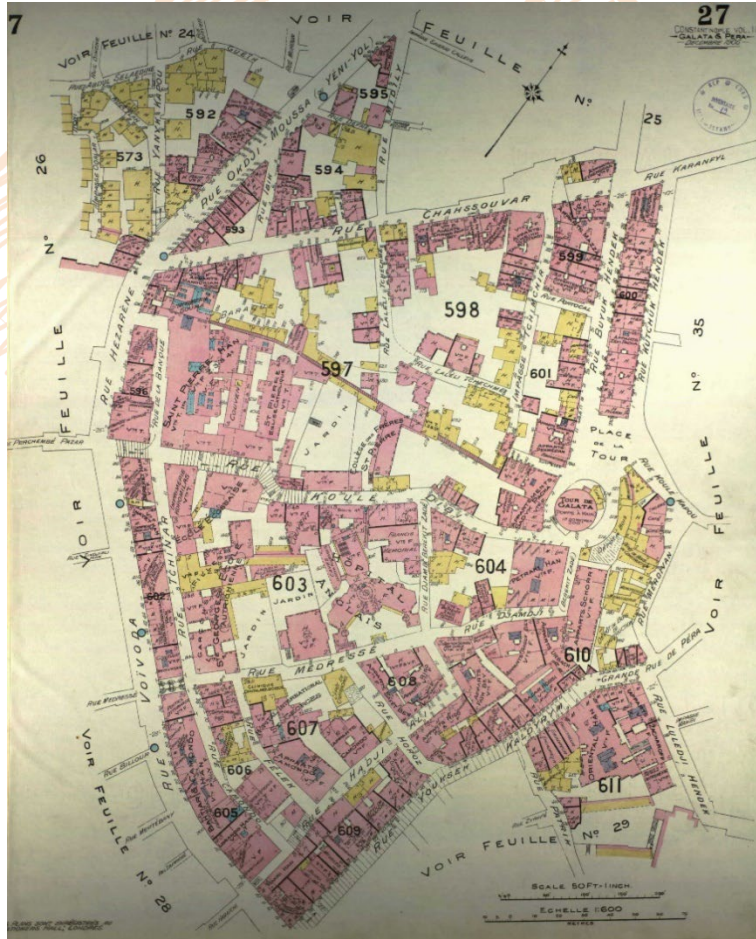
Şekil 1. Matrakçı Nasuh'un 1537 yılındaki minyatürü (Dönmez & Göker, 2018).

17. yüzyıl sonu ve 18. Yüzyılda Galata, Osmanlı Devleti'nin ticaret ve kültürel farklılığını Batılı anlamda yansıtan bir mahalle olarak görülmekteydi. Farklı milletten, dinden, kültürden ve zenginlikten olan kişilerin bir arada rahatça bulunabildiği ticari bir bölge olan Galata'nın İstanbul'da değerlendirilişi diğer ticari bölgelere göre ayrıcalıklı olarak tanımlanmaktaydı. Galata'da 1700'lü yıllardan itibaren ticari olarak çeşitli ve farklı ürünlerin satıldığı büyük mağaza ve dükkanlar ile özellikle Batılı tüccarların kullandığı depolar yer almaktaydı. 1800'lü yıllardan itibaren ise Galata'da ticaretin yönü değişerek sermaye ve bankacılığın merkezi olarak anılmaya başlanmıştır (Eldem, 2012).

Galata'da üretim ve ticari mekanların 18. Yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamasıyla beraber yapılaşma da farklılık göstermektedir. 19. Yüzyıla kadar Galata ve Pera çevresinde yaşanan yangınlarla bölgenin çehresi değişmiştir. Yangından etkilenen yapılar ahşap yapılarırken, daha sonra inşa edilen yapılar kagir olarak yapılmışlardır. Bu durum çok katlı ve farklı organizasyona alan sağlayan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksek yapıların altlarına kurulan büyük

mağazalar, pasajlar ve çeşitli ürünlerin satıldığı dükkanlar ile bölgenin üretim ve ticari anlayışında değişiklikler yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Akın, 2011).

Yeni anlayışla yapılan yüksek yapılaşmalar ile beraber konut ve iş hayatı birbirine girmiştir. Zaman içerisinde bu bölgeye yakın olmak isteyen ve yine bu bölgede iş sahibi olanlar bu bölgeye yerleşerek yeni bir çevre yaratmışlardır (Derin Öncel, 2010). Goad haritasında Galata'nın yoğun yerleşimli bölgesi olan Voyvoda Caddesi ve çevresi Şekil 2.'de gösterilmiştir. Goad haritaları Charles Eduard Goad tarafından 1905 yılında hazırlanmıştır. Haritalarda cadde ve sokakların yanı sıra yaşam alanları, ticari alanlar, hanlar, mağazalar, kamu alanları vb. alan ve yapılar işlenmiş ve çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Tanımlamalar içerisinde apartmanların, hanların ve binaların isimleri ile ticari yapıların faaliyetleri de yer almıştır.

Şekil 2. Galata ve çevresini gösteren 27 pafta numaralı Goad Haritası. (Goad, Charles Eduard, 1905).

Yeni yapılaşma ile Galata bölgesinin çehresi değişmeye başlamıştır. Ticari alanların ve yaşam alanlarının bu bölgede iç içe geçmesi ile birlikte üretim yapan ticarethanelerin azalmaya başladığı ve yerine yalnızca satış yapan merkezlerin kurulduğu söylenebilir. Ayrıca yabancıların yaşamak için tercih ettikleri bu bölgede elçiliklerin de bulunması ile üretimin tekrar Tarihi Yarımada çevresine doğru kaydığı tespit edilmiştir.

4. ÜRETİM MEKANI İÇERİSİNDE EMİNÖNÜ BÖLGESİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

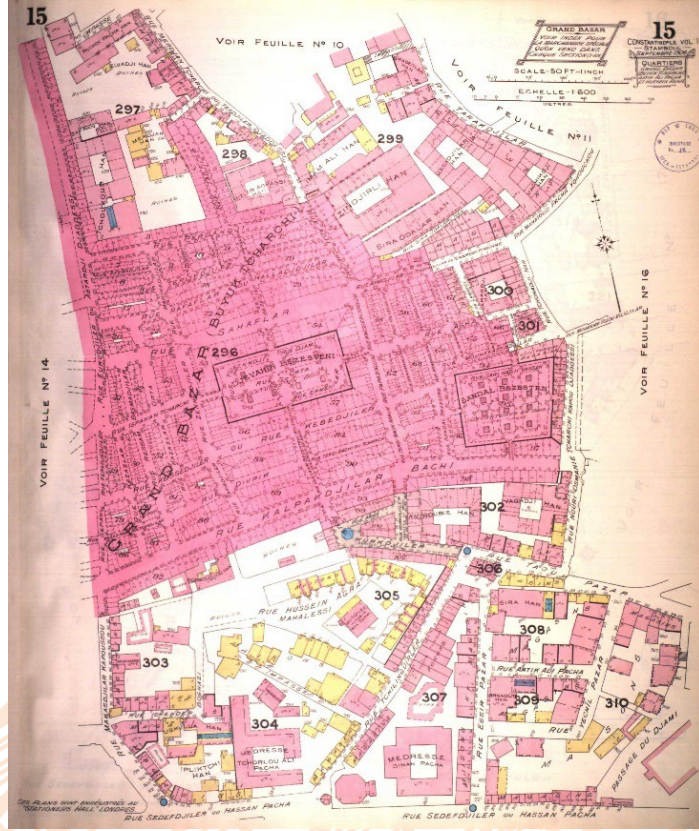
İstanbul'un fethi ile üretim ve zanaat konularında ehil kişilerde azalma yaşanmıştır. Bunun sonucu olarak Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un ticari açıdan kalkınabilmesi için Batı'dan işinin ehli kişileri çağırma yönelik fermanlar çıkartmıştır. Çağrıya kulak veren kişiler esnaf ve zanaat konularında Osmanlı Devleti'ne destek vererek asırlar boyunca zanaatı teşvik eden bir sistem kurgulanmasına yardımcı olmuşlardır (Mortan & Küçükerman, 2010). Sanatkarı ve zanaatkarı koruyan yapı sistemi uzun zaman boyunca Osmanlı Devleti'nin üretim altyapısını oluşturmuştur. Altyapıyı oluşturabilmek için ise zanaat bazlı esnaf teşkilatları kurularak uzun yıllar Osmanlı Devleti içerisinde üretim ve satış yapılmıştır. Teşkilatlanmaların kesin ve katı kurallar altında şekillenmesiyle oluşan bu yapılaşma, uzun seneler el ile üretimin İstanbul şehri içerisinde hakimi olmuştur.

İstanbul'daki esnaf ve zanaatkar toplulukları geleneksel iş anlayışını benimseyerek kendi içerisinde teşkilatlanma yoluna gitmişlerdir. Esnaf ve zanaatkarlara ait bütün iş kollarında kesintisiz bir çalışma içerisinde olunması gerekmektedir. Bu sebeple sabah güneş doğumu ile beraber açılan çalışma yerleri, gecenin başlaması ile kapanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin iş yapma inancı gereği halkın çoğunluğunun bir zanaat kolu ile uğraşmasını gerektirmekteydi. Bu sebeple, Osmanlı padişahları şehzadeliklerinden itibaren bir zanaat kolu ile ilgilenmiş ve ustalık derecesinde uygulamışlardır (D'ohsson, 2020), (Güler, 2000). **Sultan II. Abdülhamid zanaat kolunu üst mertebeye taşıyan Osmanlı Padişahlarından biri olmuştur. Usta bir marangoz ustası olan Sultan II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı içerisinde kurduğu Tamirhane-i Hümayun ile kıymetli eserler yaratmış ve mobilya tarihine geçecek ürünler bırakmıştır (Baydar, 2014). Tamirhane-i Hümayun'da üretilen bir ürün Şekil 3.'te gösterilmiştir.**

Şekil 3. Tamirhane-i Hümayun işi fildişi kakmalı bir sehpa (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi).

Zanaatkarların Osmanlı Devleti içerisinde kurdukları ve kendi içerisinde yasalarla belirledikleri esnaf teşkilatlarının belirli faaliyet alanları bulunmaktaydı. Faaliyet alanlarına göre ise esnaf birliklerinin yerleşim alanları kurgulanmaktaydı. Birbiri ile iletişimde ve paylaşımda olması gereken iş kolları aynı coğrafi sınır içerisinde yer almaktaydı. Bu sınır, dönemin Kadı'sının belirlediği ve çizdiği sınırlarla oluşturulmaktaydı (Mortan & Küçükerman, 2010) Bu sayede bu bölgede üretim merkezinin oluşması ve etkinliği, uzun seneler boyunca devam etmiştir. **Zanaat odaklı üretim yapan en büyük ticari merkez Kapalıçarşı'nın Goad haritası üzerinden bakıldığında birbiri ile iletişim kuran ticari yapılaşmalar görülebilmektedir. Bu yapılar Şekil 4.'te verilmiştir.**

Şekil 4. Kapalıçarşı ve çevresini gösteren 15 pafta numaralı Goad haritası (Goad, Charles Eduard, 1905).

16. ve 19. Yüzyıllar arasında Kapalıçarşı'nın etkisi ile Eminönü ve çevresi ticari bir üretim merkezi olmuştur. Ekonominin ve üretimin bu bölgede ve saraya yakın olması ile geliştiği söylenebilmektedir. Küçükerman ve Mortan (Mortan & Küçükerman, 2010) zanaat üretiminin bu bölgedeki etkisinin özellikle 19. Yüzyıl ile birlikte ticari etkinliklere kaydığını belirtmişlerdir.

Saraya bağlı olan esnaf kollarının, saray için özel ürünler ve değerli maden ve materyaller ile üretilen ürünler yapan zanaatkarlardan oluşması gerekiyordu. Bu sebeple saraya yakınlığın üretilen kıymetli ve değerli ürünlerin taşınmasında lojistik anlamda bir kolaylığın sağlandığı söylenebilmektedir.

Şekil 5.'te görülebileceği üzere Kapalıçarşı'nın kalbi olan Sandal Bedesteninin çevresine yakın ama lojistik açısından dış kapıya da yakın konumlandırılmış olan değerli metal ve taşları satan zanaatkarlar bulunmaktadır. Bu zanaatkarlar Muhafazacılar ve Ağa Caddeleri üzerinde konumlanmışlardır.

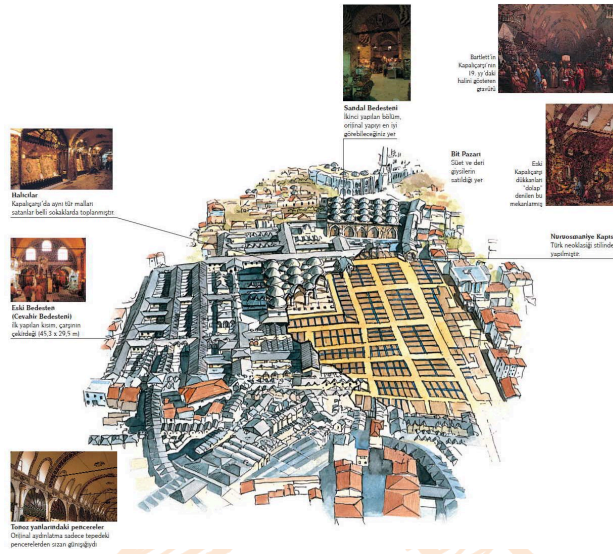

Kapalıçarşı ve çevresinde kalırken; modernliği ve güncelliği yansıtan Galata bölgesinde ise yeni ticari yöntem ve tüccar yapısını oluşturmuştur.

Galata bölgesi, 18. Yüzyıl'da uzak mesafe ticaretini yapan Rumlar ile birlikte Avrupalı burjuva sınıfının da bölgeye gelişiyle mimari ve sosyal bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Galata Tarihi Yarımada'ya göre, toplumsal denetimlerin daha az ve serbest uygulandığı bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önceden konsolosluk veya ticaret için ülkeye gelen Avrupalıların yaşamayı tercih ettikleri bölge olmasının bir sebebi de bu olmuştur (Tanyeli, 2005).

Tarihi Yarımada içerisinde yer alan Eminönü bölgesinde iç deniz, liman ve çarşı bağlamındaki ilişkiye bakıldığında kent planını oluşturan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Liman ve çarşı bağlamında ise bu bölgede en bilinen Kapalıçarşı olmaktadır (Tokyay, 2024).

Kapalıçarşı asırlar boyunca Osmanlı Devleti'nin üretim merkezi olarak anılmıştır. Bu sebeple dönemin tüm sanayisi ve üretimi, Kapalıçarşı'da ve çevresinde ticarileşerek gelişmiş ve yayılım göstermiştir. Kapalıçarşı'nın üretim sistemi aynı kalarak korunduğu için, Tarihi Yarımada'da gelenekselleşen bir organizasyonel sanayi üretimi kurulduğu söylenebilmektedir. Bu sistem içerisinde geleneksel ve esnaf teşkilatlarının nesilden nesile miras kavramı içerisinde korunarak aktarılan el ile üretimi destekleyen üretim merkezleri bulunmaktadır. Üretim merkezleri içerisinde zanaat atölyeleri, dükkanlar ve çarşılar sayılabilmektedir. Üretim merkezi olarak ele alınabilecek iş kolları içerisinde atölyede üretim yapılabilen kuyum, sarraf, kumaş, dokuma vb. yer almaktadır. Kapalıçarşı'nın yerleşim planı Şekil 6.'da gösterilmiştir.

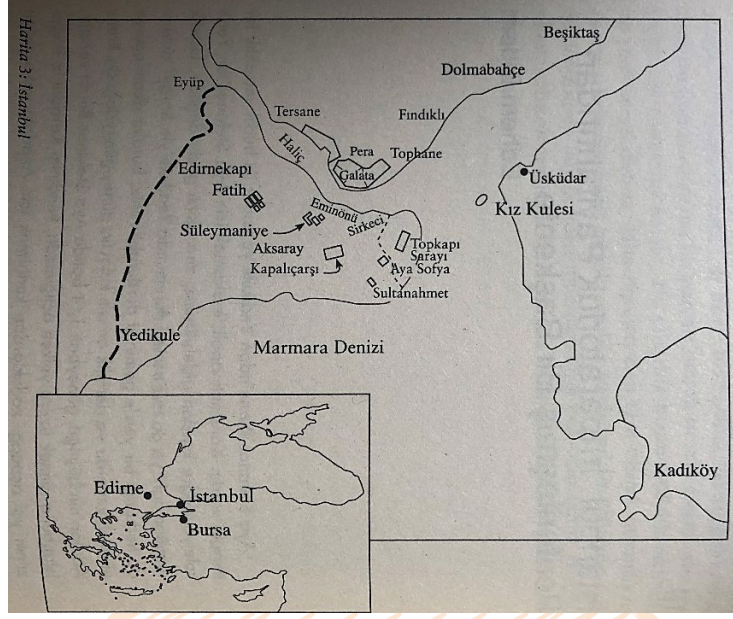

Şekil 6. Kapalıçarşı'nın yerleşim planı (Kültür İstanbul, 2020)

Zanaat mahallelerinde, aktörler arasında sosyal, kültürel ve ekonomik iş birliklerini içeren bir ağ yapısı hakimdir. Bu yapı, çok çeşitli ve esnek üretim imkanları sunarak bir organizma gibi işlemektedir. Sürdürülebilirlik açısından, bütünsel ağın korunması öncelikli olmalıdır (İngin, 2014).

Asırlar boyunca Kapalıçarşı'da yer alan ve esnaf teşkilatlanması ile korunan sarraflar, 1700'lü yılların başıyla beraber Galata'ya geçerek yeni bir üretim merkezi oluşturmayı hedeflemişlerdir (Mortan & Küçükerman, 2010), (Erdoğan, Şenyurt, & Dökmeci, 2016). Bu durum ticarileşmenin ve üretimin merkezinin yeni ve modern yaka olan Galata'ya geçişini gösteren ilk habercilerden biri olmuştur.

19. yüzyılın başı ile beraber sarraflarla birlikte finansın merkezi haline gelen Galata'da, mekânsal değişimler yaşanmıştır. Geleneksel ticaret anlayışıyla inşa edilen dükkanlar ve depolar yerini dönemin modern iş hanlarına bırakmıştır. Bu durumda; İstanbul'un Osmanlı Döneminden gelen geleneksel ticari anlayışı ile çalışan Tarihi Yarımada; zanaat, atölye ve depolama faaliyetleri ön planda yer alırken, karşı kıyı olan Galata'da bankacılık ve finansın etkisi ile yeni ticari anlayışlarla iş yapılmaya başlanmıştır denilebilmektedir (Erdoğan, Şenyurt, & Dökmeci, 2016) Karşılıklı olarak yer alan Tarihi Yarımada ve Galata'nın üretim merkezleri ile birlikte yerleşim planı Şekil 7'de gösterilmiştir.

Şekil 7. Karşılıklı yerleşen Tarihi Yarımada ve Galata'nın harita üzerinden gösterimi (Eldem, 2012).

Sanayi devrimi ile değişen üretim anlayışı her ne kadar Osmanlı Devleti'ne geç ulaşmış olsa da ulaştıktan kısa süre sonra iş yapma biçimini büyük oranda değiştirmiştir. Geleneksel ve eski usul atölye çalışma ve üretme prensibi, hazır ve Batı'dan gelen yeni ve egzotik ürünlerle değişim geçirmiştir. 1800'lü yılların sonu ile yabancı turistlerin Tarihi Yarımada'ya alternatif yeni ve gözde rotası Galata ve Pera olmuştur. 19. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde karşılıklı yer alan bu iki "yakayı" birbirine bağlayan köprüler ve ulaşım ağları oluşturulmuştur (İstanbul'un Yüzleri: Edhem Eldem'le Galata, 2007). Bu sayede Galata; üretim ve satış alanında daha fazla popülerleşen yeni bir odak merkez haline gelmiştir.

Galata, 19. Yüzyılda Batılı tüccarlar ve gayrimüslimler tarafından tercih edilmiş ve yeni dükkanların ile mağazaların inşa edilmesi ile iş hayatında değişimlere uyum sağlamışlardır. Ancak eski usulle ve geleneksel yöntemlerle üretim yapmaya devam eden Tarihi Yarımada'yı ise Müslümanlar ağırlıklı olarak tercih etmişlerdir (Erdoğan, Şenyurt, & Dökmeci , 2016) Bu sebeple Tarihi Yarımada'nın üretim merkezi el ile ve geleneksel usulle devam ederken, Galata hızlı değişen ve yeni ve gözde bir iş hayatının merkezi olmuştur.

19. yüzyılın ortalarında başlayan siyasi, iktisadi, sosyal ve yapısal değişimler İstanbul'u oldukça etkilemiştir. Yabancıların yeni bir ticari anlayışı benimsemesi ve taleplerin bu doğrultuda oluşması ile iş/ticari alan kavramında değişiklikler yaşanmıştır. Merkez olarak ele

alınan ve ticaretin döndüğü iki yaka olan Galata ve Tarihi Yarımada çevresinde merkezi iş alanı kavramında farklılıklar görülmüştür. Yeni anlayışa sahip ticari yapılanmalar, yabancıların Batılı sanayi ve egzotik ürünlerin üretimini yapmadan yalnızca ticaretini yapıp sattıkları ve bu ürünleri sergiledikleri büyük mağaza ve dükkanlar özellikle yeni ve popüler olan Galata'da ortaya çıkmıştır. Bu dükkanlardan birinin örnek reklamı Şekil 8.'de gösterilmiştir. Bu basılı reklamda; en yeni Alman, Fransız, İngiliz ve Amerikan ürünlerinin uygun fiyatlı ve farklı çeşitlerde satışa sunulduğu belirtilmiştir. Ekonomik ve iktisadi değişimler ile ticaretin farklılaşması sonucunda ülkeye giren ithal yabancı ürünlerin depolanması sorununun çözümü için yine Batılıların rağbet ettiği iş hanları oluşturulmuştur (Aktar, 1998).

Şekil 8. Galata'da yer alan yabancı menşei ürünler satan bir dükkanın basılı reklamı (Annuaire Oriental: 1909)

18. yüzyılın ortası ve 19. Yüzyıl itibarı ile Galata ve Tarihi Yarımada içerisinde yer alan Eminönü ve çevresinde, kentsel yerleşim planında üretim alanları farklılaşarak kendilerine yer bulmuşlardır. Tarihi Yarımada içerisinde; Sirkeci-Eminönü aksında çeşitli geleneksel üretim alanları, toptan ve perakende satış merkezleri, geleneksel hanlar, ticaret merkezleri ve depolar bulunmaktaydı. Bu bölgede yer alan üretim alanları karşı kıyıyla tezatlık gösterirken, daha geleneksel satış ve üretimi benimsemekteydi. Galata'da ise, Beyoğlu'ndan Karaköy'e doğru lüks dükkanlar ile Batılı malların satıldığı büyük mağazalar yer alırken; Karaköy- Voyvoda

Caddesi ² aksında çeşitli imalathaneler ile üretim alanları bulunmaktaydı. 19. Yüzyıl itibarı ile hareketlenen Voyvoda Caddesine bankalar ve sigorta şirketleri yerleşmiştir (Ergüder, 2011).

İstanbul'da Tarihi Yarımada ve karşı kıyısında yer alan Galata'da iş yapma ve üretim eylemleri için oluşturulan merkezler eski ve yeni anlayış olarak karşı karşıya bırakılmıştır. Osmanlı Dönemi'nde ortaya çıkartılan yeni ve eski karşılaştırmasının tüketici ve üretici nezdinde önemi büyük olmuştur. Yeni bir üretim ve iş merkezi olarak tasarlanan ve lanse edilen Galata'da ticaretin yeni ve lüks ürünlerden oluşması, satış yapan tüccarların şehre ulaşmaları ve keşfetmeleri ile yeni yatırımlar yapmaları ve bu sayede de ithalatın artması vb. gibi etkilerinin olduğu söylenebilir. Ayrıca eski tip üretim ve iş merkezi kavramında elle üretim yapılan, kültürel mirası devam ettiren esnaflara sahip olan ve geleneksel usulde iş yapan esnafa ve zanaatkara bağlı olan Tarihi Yarımada ve çevresinde ise farklı ve bilinen bir anlayış hüküm sürmektedir. Bu durum Aktar'a göre (Aktar, 1998), iki karşı kıyıyı üretim ve iş merkezi olarak karşı karşıya getirmemiş hatta uyum içerisinde bir dengede tutulduğunu ve iş yapma alışkanlıklarını koruyabilecekleri bir yapı kurgulayarak ticari hayatlarına devam etmelerine yardımcı bir ortamda buluştuklarını belirtmiştir.

İki bölge ticari ve üretim sistemi bakımından çeşitli farklılıklar sunmaktadır. Bu farklılıklar Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Galata ve Tarihi Yarımada arasındaki ticari ve üretim sistemlerinin farklılıkları

	Galata	Tarihi Yarımada
1	Bölgede ticareti, ağırlıklı olarak vatandaş olmayan yabancılar yapmaktadır.	Ticareti Türk ve Gayrimüslim vatandaşlar yapmaktadır.
2	Bölgede ağırlıklı olarak ticaret erbapları iş yapmaktadır.	Bölgede miras kavramını devam ettirmek isteyen zanaatkarlar iş yapmaktadır.
3	Ağırlıklı olarak Avrupalı (ithal) ürün satışı yapılmaktadır.	Türk zanaatını ve yapımını gösterip destekleyen ürünlerin satışı yapılmaktadır.

² Bu çalışma içerisinde bahsi geçen İstanbul Karaköy'deki Voyvoda Caddesi, 21. Yüzyılda Bankalar Caddesi olarak bilinmektedir.

4	Dönemin güncel ve modern üretim yöntemleri kullanılarak üretilen ürünlerin satışı yapılmaktadır.	Geleneksel yöntemlerin (el ile üretim) ağırlıkta olduğu ürünlerin satışı yapılmaktadır.
5	Ağırlıklı olarak, bireysel ve birbirinden ayrı konumlanan dükkanların varlığı ile iş yapılmaktadır.	Birbiri ile yakın olarak konumlanan benzer iş kollarının yer aldığı dükkanların varlığı ile iş yapılmaktadır.

İki bölgenin ticari ve üretim sistemi bakımından çeşitli farklılıklar sunduğu Tablo 1’de gösterilmiştir. Ancak benzer yaklaşımları da bulunmaktadır. Bu benzerlikler ise şunlardır;

- 1- Galata’da her ne kadar bireysel dükkanlar ve ticaret erbapları olsa da Tarihi Yarımada’dakine benzer bir operasyonel yaklaşım bulunmaktadır. Tarihi Yarımada’daki Kapalıçarşı’nın yataya doğru genişleyen organizasyonel ticari yapısı; Galata’da İş hanı olarak adlandırılan yapılarla dikey olarak kurgulanmıştır.
- 2- Tarihi Yarımada’daki Kapalıçarşı ve Galata’daki iş hanları, birbirini besleyen bir organizasyon içerisindedir.
- 3- Ticari kümelenmeler iki yakada da benzer bir yapı içerisindedir.
- 4- Önemli yapılara yakınlıkları sebebi ile (Tarihi Yarımada’da Saray’a, Galata’da konsolosluklara) lojistik anlamda ticari bir avantaj sağlamaktadır.

6. SONUÇ

Çalışmada karşılıklı iki yakada yer alan ve tarihi açıdan önem arz eden iki bölge üretim merkezleri kapsamında ele alınmıştır. Bu bölgelerin bir üretim mekanı olarak anılması için geçmiş dönemlerde üretim faaliyetlerine devam ettikleri belirlenmiş olması gerekmektedir. Bu sebeple çalışmada Tarihi Yarımada ve Galata bölgeleri seçilmiştir.

Tarihi Yarımadanın ve Galata bölgelerinin tarihi geçmişlerine bakıldığında, farklı yaşanmışlıklara sahip alanlar olduğu görülmektedir. Tarihi Yarımada’da, Osmanlı Devleti’nin bir zamanlardaki merkezi yerleşimi olarak bilinen Topkapı Sarayı ve saraya yakınlığı ile bilinen Kapalıçarşı’nın olması; bu bölgeyi büyük bir zanaat ve geleneksel el işçiliği ile üretim ve ticaret yapan bir bölge olarak yaşamasına olanak sağlamıştır. Galata’da ise bu durum biraz daha değişkenlik göstermiştir. Galata, daha çok yabancı azınlıkların ve elçiliklerin yer aldığı popüler

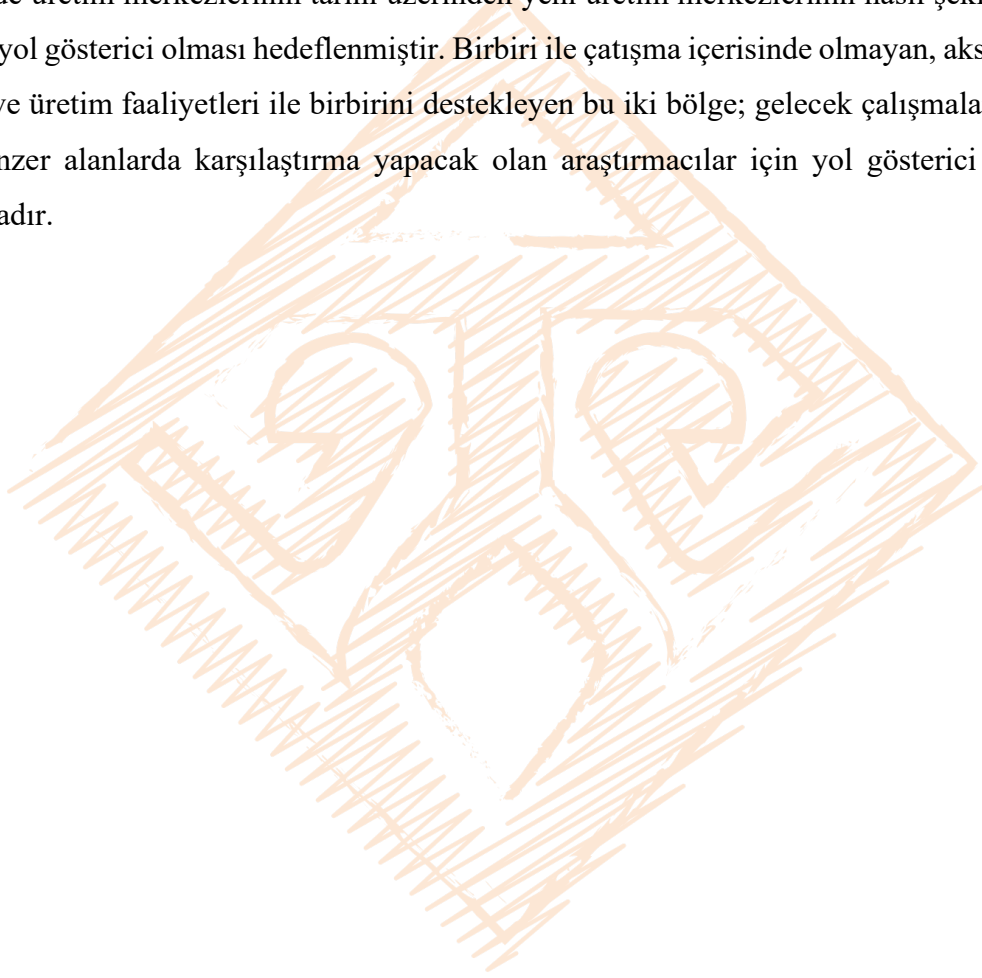
bir liman bölgesi olmasının getirdiği modern ticari anlayışı benimsemiş ve bu anlayış ile şekillenen bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretim merkezleri kapsamında yapılacak olan değerlendirmede; iki bölgenin de turistik yapısı sebebi ile fazlasıyla ziyaretçisi olurken, üretim ve ticari anlayışın geleneksel, oryantalist ile Batılı, modern bir anlayışla karşılaştırılması söz konusu olmuştur.

Tarihi Yarımada'nın gelenekselleşen üretim sistemine tezat olarak Galata'nın modern üretim ve ticari yapısıyla karşı karşıya yer alan bu iki bölgede; Galata'nın üretim ağı belirli iş kolları ile sınırlı kalırken, Eminönü ve çevresinde daha geniş alanda bir üretim yapıldığı söylenebilmektedir. Bu durumun sebeplerinden biri olarak; Tarihi Yarımada'da yer alan ve el ile üretim yapan zanaatkarların ve esnaf teşkilatlarının saraya bağlı olması ve saraya yakın olması durumu sayılabilir. Zanaatkarların yerleşim düzenlerinin bu anlamda kurgulanması ile ilk üretim tabanlı ticari yerleşim merkezi olarak bu bölge gösterilebilmektedir. Bu sebeple Tarihi Yarımada'da Esnaf teşkilatlanmalarının belirlediği normlar çerçevesinde bu bölgede yer alan çeşitli esnaf kolları yer almaktadır. Galata'da ise sanayi devriminin Batılı tüccarlar tarafından ticari hareketliliğinin sağlanması ile bu bölgenin yeni bir ticari ve üretim merkezi haline gelmesi söylenebilmektedir. Bölgedeki yeni yapılaşmalar, yeni tipte kurulan hanlar ve ticaret değişimi bu bölgede iş yapma biçimini değiştirerek yeni bir arzu bölgesi olarak tercih edilmesini sağlamıştır.

Galata'nın gözde ticari bir merkez olması sonucunda Eminönü ve çevresi cazibesini kaybetmemiştir. Yalnızca üretim merkezi bağlamında iki farklı anlayışa sahip ticari merkezler olmuşlardır. Gelenekselcilik ve modern ticaret anlayışının üretim anlamındaki değişiklikleri ile bu bölgeler farklı anlamlarda kalkınmış ve farklılık göstermişlerdir. Ancak Galata'da bu değişim daha çok hissedilir olmuştur. Yeni anlayışla yapılan hanlar, lüks tüketim ağırlıklı mağazalar ve yapılar ile yeni ve farklı dönem teknolojisinin etkisinde olan bir cazibe alanı yaratmıştır.

İki mekan; toplumsal ve tarihsel ilişkilerin kent ölçeğinde belirli bir üretim deneyimi üzerinden ele alınmıştır. Mekanların üretim ve ticari faaliyetleri, mekanların tarihsel odaklı üretimi üzerinden ele alınarak yaşadıkları değişimler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Üretim mekanı olarak iki farklı anlayıştaki bu iki bölge, sermaye bakımından ortak bir dile sahiptir. İki farklı

mekanın kendine özgü ticari deneyimlerinin sunduğu bir kümelenme altyapısı oluşmuştur. Nitelikli bu kümelenmeler, birbiri ile benzer ticari yapılanmaları kapsayan ve konumlarıyla birbirini etkileyen üretim merkezli modelleri tanıtmaktadır. Mevcut altyapıları ve yapılaşmaları kullanarak kendine has bir yol çizen bu üretim merkezleri, tarihsel bağlamda birçok bölge için örnek olmalıdır. Lojistik, bilgi, beceri ve temel anlamdaki ticari paylaşımlarla birbirini destekleyen bu bölgeler, birbirileri ile ilişki kurmaya yakın bir yapı göstermelidir. Mevcut literatürde üretim merkezlerinin tarihi üzerinden yeni üretim merkezlerinin nasıl şekilleneceği ile ilgili yol gösterici olması hedeflenmiştir. Birbiri ile çatışma içerisinde olmayan, aksine farklı anlayış ve üretim faaliyetleri ile birbirini destekleyen bu iki bölge; gelecek çalışmalarda farklı veya benzer alanlarda karşılaştırma yapacak olan araştırmacılar için yol gösterici olmasını ummaktadır.

KAYNAKÇA

- Derin Öncel, A. (2010). *Apartman: Galata'da Yeni Bir Konut Tipi*. İstanbul: Institut français d'études anatoliennes/ IFEA Kitap yayınevi. doi:doi:10.4000/books.ifeagd.1576.
- Akın, N. (2011). *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Aktar, A. (1998). Şark Ticaret Yıllıkları'nda "sarı sayfalar": İstanbul'da meslekler ve iktisadi faaliyetler hakkında bazı gözlemler, 1868-1938. *Toplum ve Bilim*(76), s. 105-143.
- Annuaire Oriental: 1909. (tarih yok). *Annuaire Oriental du commerce de l'industrie de l'administration et de la magistrature. 1909*. Salt Araştırma: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2896> adresinden alındı
- Baydar, İ. (2014). Bir Saray Atölyesi: Tamirhane-i Hümayun. *XI. Milli Türkoloji Kongresi* (s. 765-780). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- D'ohsson, M. (2020). *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetle*. İstanbul: Köprü Kitapları.
- Dönmez, İ., & Göker, P. (2018). Osmanlı Dönemi Minyatür Sanatında Topografik Kent Tasviri. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(23), s. 1121-1129.
- Eldem, E. (2012). İstanbul: İmparatorluk Payitahtında Periferileşmiş Bir Başkente. E. Eldem, D. Goffman, & B. Masters içinde, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul* (s. 165-247). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdoğan, N., Şenyurt, O., & Dökmeci, V. (2016). *Tarihsel Süreç İçinde Bankalar Caddesi (Voyvoda Caddesi) ve Günümüzdeki Yapıları*. İstanbul: Kocaeli Üniversitesi Vakfı YAYINLARI.
- Ergüder, B. (2011). *İstanbul'un Finans Sermayesi Haritasında Galata Hanları (1868-1945)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı Doktora Tezi.

- Giritlioğlu, C. (1991). *Şehirsel Mekan Öđeleri ve Tasarımı*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Goad, Charles Eduard. (1905). *Charles E. Goad'ın hazırladığı sigorta haritalarından 1905 tarihli Pera bölgesine ait 27 numaralı pafta - Section No:27 of Charles E. Goad Insurance map of Galata district dated 1905*. Salt Araştırma: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/117161> adresinden alındı
- Güler, İ. (2000). XVİII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf Ve Zanaatkârları Ve Sorunları Üzerine Gözlemler. *Muđla Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(2).
- Harvey, D. (2013). *Paris, Modernitenin Başkenti*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- İngin, A. K. (2014). Made In Şişhane. İ. T. Atölyesi içinde, *İstanbul Tasarım Haritası Atölyesi Final Raporu* (s. 13-15). İTÜ. Ocak 02, 2019 tarihinde alındı
- İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. (tarih yok). Tamirhane-i Hümayun mamûlatından eşyalar. *Ahşap işleri -- Sanayi -- Osmanlı İmparatorluğu, 1299-1922 -- Görsel çalışmalar*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi.
- İstanbul'un Yüzleri: Edhem Eldem'le Galata* (2007). [Sinema Filmi].
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın.
- Kültür İstanbul . (2020). *Kapalıçarşı*. İBB Kültür.İstanbul: <https://kultur.istanbul/kapalicarsi-hakkinda-her-sey/> adresinden alındı
- Lefebvre, H. (2015). *Mekanın Üretimi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mortan, K., & Küçükerman, Ö. (2010). *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ökten, A., & Evren, Y. (2013). Somut Olmayan Kültür Mirasının Sürdürülmesi İçin Üç Sektörlü Bir Model: İstanbul Tarihi Kent Merkezi İçin 'Kuyumculuk Mahallesi' Önerisi. *Planning Dergisi*, 23(1), 35-44.
doi:<https://doi.org/10.5505/planlama.2013.03521>.
- Tanyeli, U. (2005, 06 07). *Pera mimarisinin doğumu ve ölümü*. Salt Araştırma: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/199629> adresinden alındı

Tokyay, V. (2024, Kasım). *Suyun Kıyısında Mimarlığın İzleri 7: Suyun Eşiğinde Yer Alan Kentlerin Doğumunda Kent Planları*. Yapı Dergisi: <https://yapidergisi.com/suyun-kiyisinda-mimarligin-izleri-7-suyun-esiginde-yer-alan-kentlerin-dogumunda-kent-planlari/> adresinden alındı

